

עבודת סוף קורס : מנזרי זן, מדיטציה וציור ביפן

- א. ניתוח היצירה : "לתפוס דג באמצעות דלעת" (*The Gourd and The Catfish*) (נספח 1).
 1. גודל: 75.8 ס"מ x 111.5 ס"מ. מדיום: ציור דיו בסגנון מונוכרום עם צבע על נייר. קלף מגילה תלוי על קיר במקדש Taizō-in, במנזר זן Myōshin-ji שבקיוטו (Lippit, 2017, עמ' 4).
2. היצירה צוירה בסביבות שנת 1413 עם דיו שחור בטכניקת מונוכרום ו"הדגשת הדלעת עם נגיעות של צבע אדום" (Stanley-Baker, 1984, עמ' 124). היצירה הוזמנה וצוירה עבור השוגון הרביעי, אשיקאגה יושימוצ'י (Ashikaga Yoshimochi), ומופיעות עלייה "כתובות נלוות של לא פחות משלושים ואחד מנזרי הזן המובילים של קיוטו" (Lippit, 2017, עמ' 4). בשנת 1951 היצירה קיבלה תואר של אוצר לאומי ביפן (Lippit, 2017). היא מתארת איש העומד על שפת מקור מים כלשהו, הוא מחזיק בשתי ידיו כלי העשוי מדלעת עם פתח צר בקצהו ומנסה לתפוס דג שפמנון ששוחה במורד הזרם. זהו תיאור של "משימה בלתי אפשרית, מעשה שטותי, אשר מודגש על ידי התנועה המסורבלת של הדמות שמתקשה להחזיק את הדלעת" (Lippit, 2017, עמ' 4).
3. צייר: מעט מאוד ידוע על חייו של הצייר גיוסטסו ושמו האמיתי לא ידוע כלל (Barnet & Burto, 1982). גיוסטסו (Josetsu) היה נזיר – אמן שחי במקדש Shokoku-ji, אחד ממנזרי הזן המובילים בקיוטו שהיו תחת שלטון שוגונות אשיקאגה (Tanaka, 1972). גיוסטסו פעל בשנים 1423 – 1405 בתור נזיר-אמן (Lippit, 2017). הוא היה אחד הציירים היפנים הראשונים שציירו בסגנון סויבוקוגה (רישומי דיו חד-צבעיים סיניים) וממייסדי סגנון זה ביפן (Takaaki, 1974). לדעת טאנאקה (Tanaka, 1972), "כיוון שגיוסטסו הועסק כצייר מקצועי, או סמי-מקצועי, בשוקוקו-ג'י, מקדש בעל מעמד גבוה מאוד שהיו לו קשרים חזקים עם השוגונות, ניתן להסיק שלגיוסטסו היו גם קשרים הדוקים עם ה ga-in, או האקדמיה, שהוקמה תחת שלטון אשיקאגה" (עמ' 67). ישנן שלוש יצירות קיימות אשר הוכרו כעבודותיו של גיוסטסו: "לתפוס דג באמצעות דלעת", "שלושת המורים" ו"Wang Hsi-Chih Writing on Fans" (Tanaka, 1972, עמ' 65). ביצירתו "שלושת המורים", גיוסטסו מתאר את מייסדי הקונפוציאניזם, הבודהיזם והטאואיזם בצורה דימונית, דבר המייצג את התפיסה שתורתן של שלושת פילוסופיות אלו הן בבסיסן תורה אחת. זהו רעיון שהתפתח במהלך שושלת סונג בסין ונהיה פופולרי בקרב נזירי הזן היפנים בתקופת מורומאצ'י (Tanaka, 1972). הכיתוב על יצירה זו מעיד על כך ששמו של הצייר, גיוסטסו, ניתן לו על ידי זקאי צ'ושין (Zekkai Chushin) שהיה נזיר זן ממקדש Nanzen-ji שבקיוטו ומשמעות השם 'גיוסטסו' היא "כשרון רב שהוא כמו מגושמות" (Tanaka, 1972, עמ' 65). יצירתו השלישית "Wang Hsi-Chih Writing on Fans" מתארת את אמן הקליגרפיה ומספר הסיפורים המפורסם, Wang Hsi-Chih, אשר היה מצייר קליגרפיה על מניפות ישנות (Tanaka, 1972). גם יצירה זו צוירה בסגנון ציור שמזכיר את ליאנג קאי, והכיתוב הפיוטי בצד השמאלי שלה "נכתב על ידי דאיגאקו שוסו (Daigaku Shusu), שהיה אחד מנזירי הזן שרשם את שמו של גיוסטסו בתגובתו ליצירה 'לתפוס דג באמצעות דלעת'" (Tanaka, 1972, עמ' 67).
4. ניתוח איקונוגרפי: יצירה זו היא שילוב של ציור נוף עם חידת זן (קואן) ורשומות פיוטיות של נזירים. בתחתית הציור מצויר נהר קטן החוצה את מה שנראה כמו שביל, קנים גדלים במים הרדודים ועל הגדה גדל במבוק. ניתן לזהות גם הרים גבוהים ברקע, אבל הערפל הרב האופף אותם

מקשה לראות אותם טוב. במרכז היצירה מצויר איש העומד מכופף במקצת עם בגדים מעופשים ומראה מוזר על פניו והוא מחזיק בדלעת. הוא ניצב בפני משימה קשה שהיא לתפוס דג שפמנון גדול חלקלק באמצעות כלי דלעת קטן חלק. משימה זו היא בעצם חידון זן (Stanley-Baker, 1984). כמו כן, שלושים ואחד השירים (poetry) של הנזירים מעל ליצירה מייצגים עקרון זן שבו הנזירים מנסים לפרש את נושא היצירה: קואן (koan) זן על דג שפמנון ודלעת (Tanaka, 1972). קואן זו "סדרה, חסרת היגיון במתכוון, של שאלות ותשובות סתומות והיגדים . . . , אשר אי אפשר להתמודד עמם בצורה רציונלית" (ארן, 1993, עמ' 148). הקואן שימש את הנזירים כתרגיל שנועד לשבור את מגבלות ההיגיון, שלפי הזן, מונעות מהאדם "לפעול באורח טבעי וספונטני" (ארן, 1993, עמ' 148). שאלות אלו היו מופנות כלפי הנזירים התלמידים על ידי הנזיר המורה (Zen master) על מנת לגרום לתלמידים להגיע להארה (Akiyoshi, 1986). אך, במקרה של יצירה זו השוואן שהזמין והציג נושא היצירה, ביקש מהנזירים לכתוב פיתרון לחידת זן זו. מראה גופו המתאמץ והמתוח במקצת של האיש המתאמץ לתפוס את השפמנון, מעניק ליצירה אווירה הומוריסטית. משום שהדג המתחמק מהדמות נועד "לתאר את טבעה החמקמק של האמת כפי שזן בודהיזם רואה אותה או לתאר סאטירה על החובבנים המתעסקים בזן בודהיזם, עם 'ההארה' החמקמקה שלהם לא פחות" (Awakawa, 1970, עמ' 74). נוסף על כך, הבעיה של לתפוס את הדג עם הדלעת ניתנת לקריאה גם במונחים של "השליטה בתודעה ההפכפכה של האדם דרך פירוק ההבחנה של העצמי והאחר, המסומן על ידי הדג והדלעת" (Takaaki, 1974, עמ' 49). הנוף ברקע ומסביב לדמות הבודדת מייצג עיקרון זן בודהיסטי של חיבור האדם אל הטבע, חזרה אל הטבע, אל הפשטות, הלבד והספונטניות. יתרה מכך, הטבע הוא מוטיב מרכזי בציורי דיו יפנים של התקופה. הנזירים העריכו מבחינת אסתטית את הטבע וראו בו סביבה אידיאלית למדיטציה ולתרגול הזאזן (zazen) כיוון שכמעט את כל חייהם הם בילו במנזרים ובסטודיו שנבנו במרכזי ערים סואנות. ציורי נוף אידיאליסטיים אלו נועדו לספק לנזירים מתבודדים בריחה מהמציאות (Akiyoshi, 1986). פסגות ההרים הרחוקים העפופים בערפל, האבנים והמים ביצירה זו הם מוטיבים חוזרים בציורי דיו זן בודהיסטיים והם מסמלים את שלווה הטבע והשתקפות עצמית (Takaaki, 1974). מוטיבים אלו היו מקובלים ביצירות האמנות של אקדמיות האמנות של יואן וסונג הדרומית בסין שגיוסטסו והשוואן אשיקאגה יושימוצ'י שאפו מהן השראה.

5. ניתוח צורני: ג'וסטסו צייר את היצירה ב"סגנון החדש" (shin'yo), שהיה "סגנון ציור דיו סיני משושלת סונג הדרומית מאסכולת צ'אן (זן) בסין תחת האמן ליאנג קאי" (Akiyoshi, 1986; Stanley-Baker, 1984, עמ' 124). ביצירה זו ניתן לראות את ההשפעה של הצייר ליאנג קאי ומה יואן (Ma Yuan) על סגנון הציור של ג'וסטסו בקווים המעוקלים והזוויתיים בבגדי הדמות ובגדת העפר (Akiyoshi, 1986). משיכות המכחול של ג'וסטסו אשר מדגישות את נושא היצירה, האיש העומד במרכזה ומחזיק כלי דלעת, מרוסנות מאוד ודסקריפטיביות (Akiyoshi, 1986). לדעת